TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN REAL SEKTOR VA KICHIK BIZNESNI KREDITLASHNING AHOLI BANDLIGIGA TA'SIRI: O'ZBEKISTON TAJRIBASI TAHLILI

Halimov Murodillo
Bank-Moliya akademiyasi tinglovchisi
murodillohalimov2000@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.22701020

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekiston tijorat banklari tomonidan real sektor va kichik biznes subyektlarini kreditlashning aholi bandligi va mehnat bozori ko'rsatkichlariga ta'siri 2023–2026-yillar oralig'ida tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida bank tizimining jami kredit portfeli dinamikasi, kreditlarning tarmoqlar bo'yicha taqsimoti, ishsizlik darajasi va band aholi sonining o'zgarish tendensiyalari statistik tahlil qilingan. Shuningdek, kichik va o'rta biznesni kreditlash orqali yangi ish o'rinlari yaratish mexanizmlari, subsidiyalangan kredit dasturlarining samaradorligi hamda ushbu jarayondagi institutsional cheklovlar o'rganilgan. Maqola yakunida kredit-bandlik bog'liqligini kuchaytirish, kreditlash natijalarini monitoring qilish tizimini joriy etish va hududiy moliyaviy inklyuzivlikni oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: Tijorat banki, real sektorni kreditlash, kichik va o'rta biznes, aholi bandligi, ishsizlik darajasi, YaIM o'sishi, kredit portfeli, muammoli kreditlar (NPL), moliyaviy inklyuzivlik, subsidiyalangan kreditlar.

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida bank-kredit tizimi nafaqat moliyaviy resurslarni taqsimlovchi, balki real sektor faoliyatini rag'batlantiruvchi va yangi ish o'rinlari yaratilishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi asosiy institutlardan biri hisoblanadi. Xususan, tijorat banklari tomonidan kichik va o'rta biznes subyektlarini kreditlash aholi bandligini ta'minlash, ichki iqtisodiy faollikni oshirish hamda hududlarda tadbirkorlik muhitini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, real sektorni kreditlash hajmining o'sishi bilan ish bilan band aholi sonining ortishi o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud. O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan bank tizimini isloh qilish, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat dasturlarining kengaytirilishi hamda raqamli kreditlash tizimlarining joriy etilishi ushbu bog'liqlikni yanada dolzarblashtirmoqda. Ayniqsa, 2025-yilda ishsizlik darajasining izchil pasayishi fonida tijorat banklari kredit portfelining jadal o'sishi ushbu ikki jarayon o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini ilmiy jihatdan chuqur o'rganishni taqozo etadi. Shu bilan birga, kredit resurslarining qimmatligi, hududiy nomutanosiblik va kreditlash natijalarini monitoring qilish tizimining yetarli emasligi kabi muammolar ushbu bozor segmentining barqaror rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Bank kreditlashining iqtisodiy o'sish va bandlikka ta'siri masalalari ko'plab xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

- **Xorijiy tajriba:** Rivojlangan davlatlar iqtisodiyotida bank kreditlash tizimi kichik biznesning kengayishi va yangi ish o'rinlari yaratilishining asosiy moliyaviy drayveri sifatida qaraladi. Xususan, endogen o'sish nazariyasi doirasida moliyaviy vositachilik darajasining oshishi kapital taqsimotini yaxshilab, mehnat bozoridagi faollikni rag'batlantirishi

ta'kidlanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda kredit kafolat mexanizmlari va subsidiyalangan stavkalarning kichik korxonalar tomonidan yangi xodimlar yollash qarorlariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi alohida qayd etiladi.

● **Mahalliy tadqiqotlar:** O'zbekistonda bank tizimini isloh qilish va kichik biznesni rivojlantirish sharoitida ushbu mavzu dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqotchilar asosan kredit resurslarining tarmoqlar va hududlar bo'yicha taqsimotini optimallashtirish, shuningdek, kreditlash orqali yaratilgan ish o'rinlari sifatini baholash metodologiyasini takomillashtirish zarurligiga e'tibor qaratmoqdalar.

● **Muammoli jihatlar:** Adabiyotlarda kredit portfelining o'sishi bilan birga muammoli kreditlar (NPL) darajasining ortishi, shuningdek, kreditlash natijasida yaratilgan ish o'rinlarining barqarorligi masalasi muhim ilmiy muammo sifatida qayd etiladi. Bu esa Markaziy bank tomonidan prudensial nazorat choralarini kuchaytirish va kredit-bandlik bog'liqligini rasmiy monitoring tizimiga kiritish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolani tayyorlash jarayonida ilmiy bilishning umumiy va maxsus usullaridan foydalanildi. Xususan:

● tahlil va sintez usuli — kredit bozori va mehnat bozori o'rtasidagi bog'liqlikning tarkibiy elementlarini o'rganish uchun;

● taqqoslash usuli — turli yillardagi kredit va bandlik dinamikasini solishtirish uchun;

● statistik tahlil — kredit hajmi, ishsizlik darajasi va YaIM o'sish ko'rsatkichlarini baholash uchun;

● sistemali yondashuv — kredit-bandlik munosabatlarini yaxlit iqtisodiy tizim sifatida tahlil qilish uchun;

● mantiqiy umumlashtirish — mavjud muammolar va istiqbollarni shakllantirish uchun qo'llanildi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Milliy statistika qo'mitasi, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi tomonidan e'lon qilingan rasmiy statistik ma'lumotlar hamda ilmiy nashrlardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

O'zbekiston bank tizimining hozirgi bosqichida real sektorni kreditlash hajmi barqaror o'sish tendensiyasiga ega. 2023–2026-yillar oralig'ida tijorat banklarining jami kredit portfeli deyarli 1,6 baravarga ortdi. Quyidagi jadvalda ushbu dinamika aks ettirilgan:

1-jadval

O'zbekiston tijorat banklarining jami kredit portfeli dinamikasi (trln. so'm hisobida)

Ko'rsatkichlar	2023-y. (1-yanvar)	2024-y. (1-yanvar)	2025-y. (1-yanvar)	2026-y. (may, taxm.)
Jami kredit portfeli	390,0	446,8	533,1	615,0
Yillik o'sish sur'ati	—	14,6%	19,3%	~15%
Shundan: korporativ/ yuridik shaxslarga	288,6	—	356,0	—
Shundan: jismoniy shaxslarga (chakana)	101,4	—	177,1	—

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik ma'lumotlari asosida muallif hisob-kitobi.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, 2024-yilda kredit portfelining o'sish sur'ati (19,3%) so'nggi to'rt yildagi eng yuqori ko'rsatkich bo'lib, bu davrda tijorat banklarining jami aktivlari hajmi 683,8 trln so'mga yetgan va 2023-yilga nisbatan 18,6 foizga oshgan. 2025-yil boshiga kelib kredit portfeli tarkibida yuridik shaxslarga, ya'ni kichik va o'rta biznes subyektlariga yo'naltirilgan mablag'lar ulushi sezilarli darajada kengaydi, bu esa real sektorni moliyalashtirish faolligining ortganidan dalolat beradi.

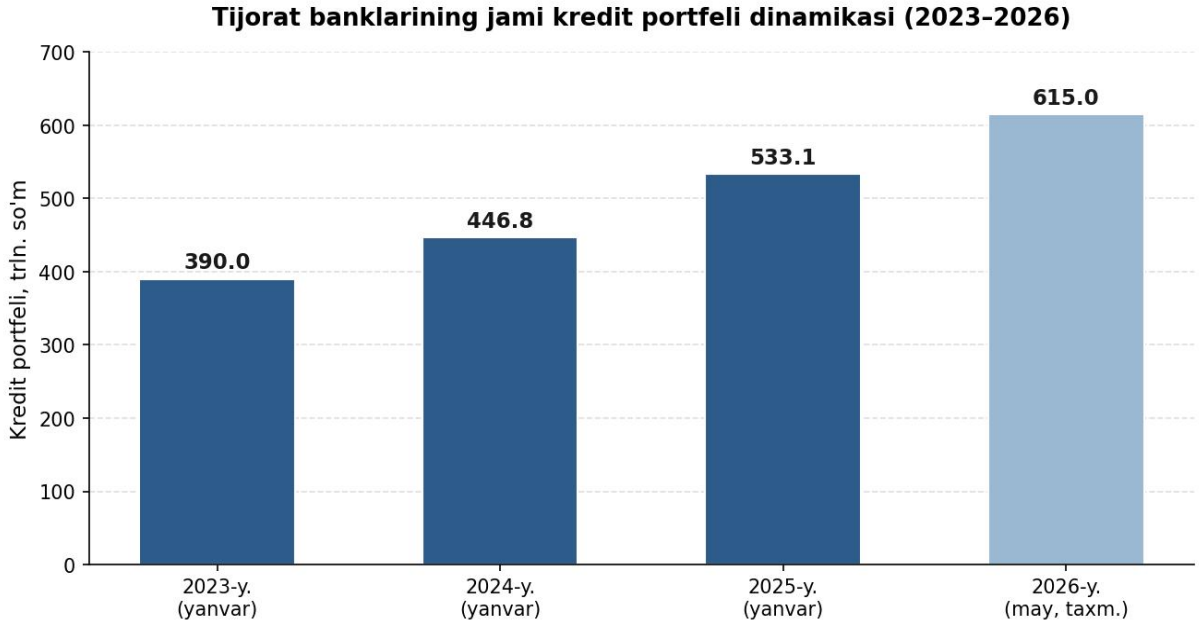

1-rasm. Tijorat banklari kredit portfeli dinamikasi (2023–2026).

Manba: Markaziy bank ma'lumotlari asosida muallif tuzgan.

Kredit resurslarining tarmoqlar bo'yicha taqsimoti real sektorning turli segmentlarida ish o'rinlari yaratilishi salohiyatini belgilaydi. 2025-yilda iqtisodiyot tarmoqlariga yo'naltirilgan jami kreditlarning taqsimoti quyidagi jadvalda keltirilgan:

2-jadval

Tijorat banklari kredit portfelining tarmoqlar bo'yicha taqsimoti, 2025-yil (%)

Tarmoq	Kredit portfelidagi ulushi
Sanoat	25%
Qishloq xo'jaligi	10%
Savdo va xizmat ko'rsatish	7%
Qurilish	3%
Ipoteka (uy-joy)	12,7%
Boshqa tarmoqlar va aholi kreditlari	42,3%

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari.

Ushbu taqsimotdan ko'rinadiki, kredit resurslarining atigi 45 foizga yaqini bevosita ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish tarmoqlariga, ya'ni yangi ish o'rinlari yaratish salohiyati yuqori bo'lgan sohalarga yo'naltirilgan. Qolgan qism asosan ipoteka va iste'mol maqsadidagi kreditlarga to'g'ri kelib, bu real sektorni kreditlashning yanada kengaytirilishi zarurligini ko'rsatadi.

Kredit portfelining o'sishi bilan bir vaqtda mehnat bozorida ham ijobiy tendensiyalar kuzatildi. Quyidagi jadvalda ishsizlik darajasi, band aholi soni va YaIM o'sish sur'ati dinamikasi tijorat banklari kredit portfelining o'sishi bilan taqqoslangan:

3-jadval

Ishsizlik darajasi, band aholi va YaIM o'sish sur'ati dinamikasi

Yillar	Ishsizlik darajasi	Band aholi soni (mln)	YaIM real o'sish sur'ati	Kredit portfeli o'sish sur'ati
2023-yil (yakuni)	6,8%	—	6,0%	14,6%
2024-yil (iyul)	5,8%	—	6,5%	19,3%
2025-yil (1-yarim yillik)	5,1%	14,6	7,2%	~15%*
2025-yil (3-chorak)	4,9%	14,81	7,7%	~15%*
2026-yil (1-chorak)	—	—	8,7%	taxm.

Manba: Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi, Milliy statistika qo'mitasi va Markaziy bank ma'lumotlari asosida muallif tuzgan. * — taxminiy ko'rsatkich.

Jadvaldagi ma'lumotlar tijorat banklari kredit portfelining jadal o'sishi bilan ishsizlik darajasining izchil pasayishi o'rtasida vaqtinchalik hamohanglik mavjudligini ko'rsatadi: 2023-yildan 2025-yilning uchinchi choragiga qadar ishsizlik darajasi 6,8 foizdan 4,9 foizgacha, ya'ni 1,9 foiz bandga kamaydi, shu bilan birga band aholi soni ortib bordi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bu bog'liqlik faqat statistik hamohanglik bo'lib, kredit o'sishining bandlikka bevosita sabab-oqibat ta'sirini aniq ko'rsatish uchun qo'shimcha ekonometrik tahlil talab etiladi — chunki ishsizlikning pasayishiga davlat bandlik dasturlari, tashqi mehnat migratsiyasi va norasmiy sektorning rasmiylashuvi kabi boshqa omillar ham ta'sir ko'rsatgan.

Tijorat banklari kreditlashining aholi bandligiga ta'sirini SWOT tahlili

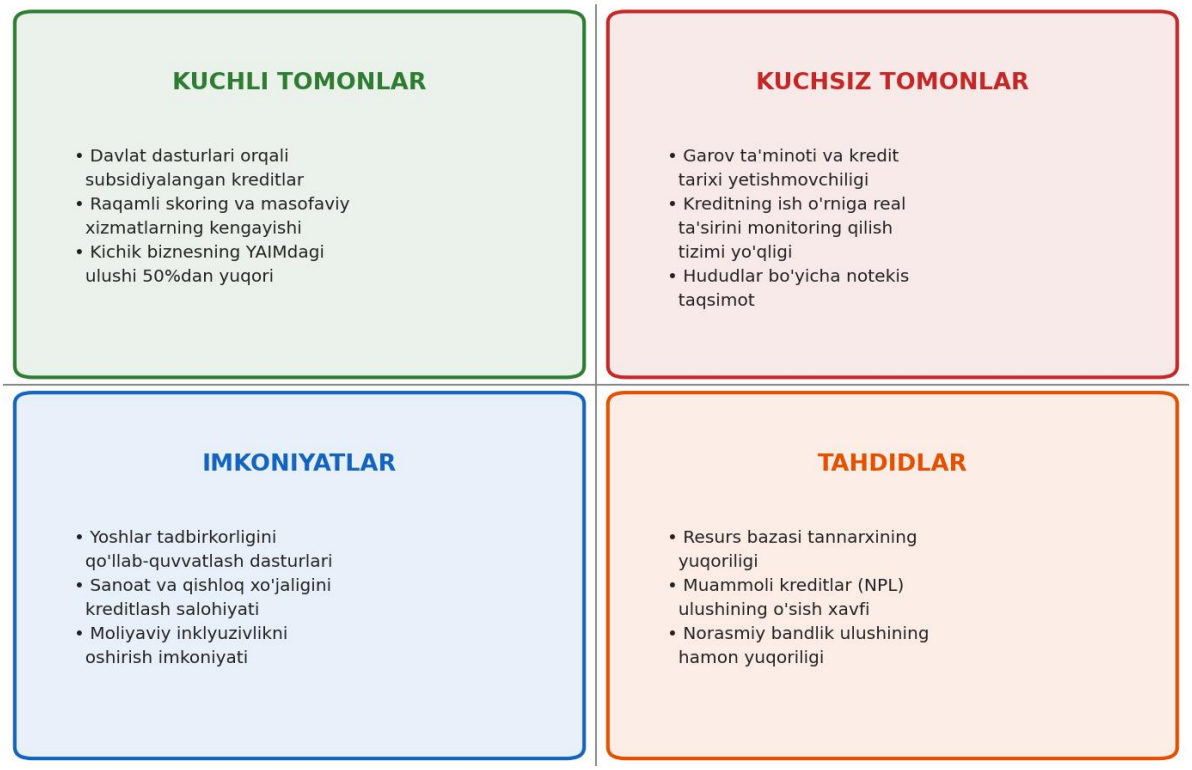

2-rasm. Tijorat banklari kreditlashining aholi bandligiga ta'sirini SWOT tahlili.

Manba: Muallif tahlili.

SWOT tahlili natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda davlat tomonidan subsidiyalangan kredit dasturlarining mavjudligi va raqamli skoring tizimlarining rivojlanishi katta imkoniyat hisoblansa, kreditlash natijasida yaratilgan ish o'rinlarini rasman hisobga olish tizimining yo'qligi va hududiy nomutanosiblik asosiy kuchsiz tomonlar sifatida namoyon bo'ladi. Kelgusida bu bog'liqlikni institutsional jihatdan mustahkamlash uchun "kredit—ish o'rni" monitoring mexanizmini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Tijorat banklari kreditlashi va bandlik o'rtasidagi bog'liqlikdagi tizimli muammolar va ularni optimallashtirish strategiyalari

Tadqiqot jarayonida O'zbekiston moliya bozorida real sektorni kreditlash orqali bandlikni ta'minlashga to'sqinlik qiluvchi bir qator institutsional va makroiqtisodiy omillar aniqlandi. Ushbu muammolarni quyidagi yo'nalishlarda tizimlashtirish va tegishli yechimlarni taklif etish maqsadga muvofiq:

1. Kichik biznes uchun kredit resurslarining qimmatligi va garov ta'minoti muammosi

● **Muammo:** Kichik va o'rta biznes subyektlarining aksariyati yetarli garov ta'minotiga ega emasligi hamda rasmiy kredit tarixining yo'qligi sababli banklar tomonidan yuqori risk toifasiga kiritiladi. Bu esa ularga ajratiladigan kreditlar bo'yicha foiz stavkalarining yuqori bo'lishiga va yangi ish o'rinlari yaratish uchun zarur investitsiyalarning cheklanishiga olib keladi.

● **Yechim:** Kredit kafolat fondlari tizimini kengaytirish va davlat tomonidan qisman kafolatlangan mikrokredit dasturlarini kichik ishlab chiqarish korxonalari uchun ustuvor yo'naltirish. Bu banklarning risk-premiumini kamaytirib, foiz stavkalarini 2–4 foiz bandga pasaytirish imkonini beradi.

2. Kreditlash va bandlikni monitoring qilishning institutsional bo'shlig'i

● **Muammo:** Hozirgi kunda tijorat banklari tomonidan ajratilgan kreditlar hisobidan qancha yangi ish o'rni yaratilgani yoki mavjud ish o'rinlari saqlab qolingani bo'yicha yagona rasmiy statistik baza mavjud emas. Bu kredit siyosatining bandlikka real ta'sirini baholashni qiyinlashtiradi.

● **Yechim:** Markaziy bank va Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi o'rtasida ma'lumotlar almashinuvi integratsiyasini yo'lga qo'yish, kredit shartnomalarida ish o'rinlari bo'yicha majburiyatlarni qayd etish va "kredit—ish o'rni" indikatorlarini har yillik statistik hisobotlarga kiritish.

3. Kredit resurslarining hududiy va tarmoqlar bo'yicha nomutanosibligi

● **Muammo:** Kredit portfelining katta qismi yirik shaharlarda va savdo-xizmat sohasida jamlangan bo'lib, agrar hududlarda va ishlab chiqarish tarmoqlarida moliyaviy resurslarga kirish imkoniyati cheklangan. Bu hududlararo bandlik darajasidagi tafovutni kuchaytiradi.

● **Yechim:** Hududiy investitsion loyihalar uchun maqsadli kredit liniyalarini joriy etish, tumanlarda kichik biznesni rivojlantirish loyiha ofislarini kengaytirish va bank bo'lmagan kredit tashkilotlarining qishloq joylardagi faoliyatini rag'batlantirish.

4. Kreditlash orqali yaratilgan ish o'rinlarining sifat va barqarorlik muammosi

● **Muammo:** Ba'zi hollarda kredit mablag'lari hisobidan yaratilgan ish o'rinlari past malaka talab qiladigan, vaqtinchalik yoki norasmiy xarakterga ega bo'lib, ularning barqarorligi past bo'lmoqda. Bu esa uzoq muddatli bandlik samaradorligini pasaytiradi.

● **Yechim:** Kredit ajratishda kasb-hunar ta'limi va malaka oshirish dasturlari bilan integratsiyani majburiy shart sifatida kiritish, shuningdek, rasmiy mehnat shartnomasi asosida ish o'rni yaratgan tadbirkorlar uchun qo'shimcha foiz subsidiyalarini joriy etish.

5. Moliyaviy savodxonlik va norasmiy sektorning yuqoriligi

● **Muammo:** Aholi va kichik tadbirkorlarning moliyaviy savodxonlik darajasi past bo'lganligi sababli ko'plab subyektlar rasmiy bank kreditlaridan foydalanish o'rniga norasmiy moliyalashtirish manbalariga murojaat qilishmoqda, bu esa ularni bandlik statistikasidan chetda qoldiradi.

● **Yechim:** Bank filiallari va "One Stop Shop" markazlari orqali tadbirkorlar uchun moliyaviy savodxonlikni oshirish dasturlarini joriy etish, shuningdek raqamli platformalar orqali kredit va bandlik xizmatlarini bitta oynada taqdim etish.

Xulosa va ilmiy natija

Yuqorida keltirilgan takliflarning amaliyotga tatbiq etilishi O'zbekistonda tijorat banklari kreditlashini "miqdoriy o'sish" modelidan "bandlikka yo'naltirilgan sifatli o'sish" modeliga o'tkazish imkonini beradi. Bu esa bank tizimi barqarorligini ta'minlash bilan birga, aholi bandligini oshirish va mehnat bozoridagi hududiy tengsizlikni kamaytirishning fundamental asosi bo'lib xizmat qiladi.

4-jadval

Kredit portfeli o'sishi va band aholi soni dinamikasi hamda asosiy drayverlar

Yillar	Kredit portfeli (trln. so'm)	Yillik o'sish (%)	Bozor holati va asosiy drayverlar
2023-y.	390,0	—	Bank tizimini isloh qilishning boshlang'ich bosqichi
2024-y.	446,8	+14,6%	Kichik biznesni qo'llab-quvvatlash dasturlarining kengayishi
2025-y.	533,1	+19,3%	Subsidiyalangan kreditlar va raqamli skoringning joriy etilishi
2026-y. (may)	615,0*	+15%*	Real sektorni kreditlash va hududiy dasturlarning kuchayishi

Manba: Markaziy bank ma'lumotlari asosida muallif hisob-kitobi. * — taxminiy ko'rsatkich.

Xulosa va ilmiy-amaliy takliflar

O'zbekistonda tijorat banklari tomonidan real sektor va kichik biznesni kreditlashning aholi bandligiga ta'sirini 2023–2026-yillar davri bo'yicha tizimli tadqiq etish natijasida quyidagi fundamental xulosalarga kelindi.

Birinchidan, tahlil davrida tijorat banklarining jami kredit portfeli 390,0 trln so'mdan 533,1 trln so'mgacha, ya'ni qariyb 37 foizga o'sdi, shu bilan bir vaqtda ishsizlik darajasi 6,8 foizdan 4,9 foizgacha pasaydi. Bu ikki jarayon o'rtasidagi vaqtinchalik hamohanglik real sektorni kreditlashning mehnat bozoriga ijobiy ta'sir ko'rsatish salohiyatini tasdiqlaydi.

Ikkinchidan, kredit portfelining tarmoqlar bo'yicha tahlili shuni ko'rsatdiki, resurslarning sezilarli qismi hali ham ipoteka va iste'mol maqsadlariga yo'naltirilmoqda, bu esa ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarini kreditlash salohiyatining to'liq ishga solinmaganligidan dalolat beradi.

Uchinchidan, kredit siyosati va bandlik siyosati o'rtasida institutsional integratsiyaning yetishmasligi, xususan yagona monitoring tizimining yo'qligi, ushbu ikki jarayon o'rtasidagi bog'liqlikni ilmiy asoslangan holda boshqarishni qiyinlashtiradi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqqan holda, quyidagi strategik takliflar ilgari suriladi:

1. "Kredit—ish o'rni" monitoring tizimini joriy etish: Markaziy bank va Bandlik vazirligi o'rtasida ma'lumotlar almashinuvini integratsiyalash orqali har bir yirik kredit dasturining bandlikka ta'sirini rasman hisobga olish mexanizmini yaratish.

2. Kredit kafolat fondlari tizimini kengaytirish: Garov ta'minotiga ega bo'lmagan kichik biznes subyektlari uchun davlat kafolatlari asosidagi kreditlash hajmini oshirish orqali real sektorga resurslar oqimini kuchaytirish.

3. Hududiy va tarmoqlar bo'yicha kreditlashni diversifikatsiya qilish: Agrar va sanoat hududlarida maqsadli kredit liniyalarini joriy etish orqali mintaqalararo bandlik tengsizligini kamaytirish.

4. Rasmiy bandlikni rag'batlantiruvchi kredit shartlarini joriy etish: Rasmiy mehnat shartnomasi asosida yangi ish o'rni yaratgan tadbirkorlar uchun qo'shimcha foiz subsidiyalari va soliq imtiyozlarini nazarda tutuvchi kredit mahsulotlarini ishlab chiqish.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston tijorat banklari tizimi kelgusida real sektorni kreditlash orqali aholi bandligini ta'minlashning strategik vositasiga aylanishi, bu esa mamlakat iqtisodiyotining barqaror va inklyuziv rivojlanishiga xizmat qilishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarining kredit va depozitlar to'g'risida statistik ma'lumotlari (2023–2026-yy.). https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Ipoteka kreditlari sharhi, 2025-yil 28-mart. (kapital.uz orqali keltirilgan).
4. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. YaIM va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bo'yicha statistik ma'lumotlar (2023–2026-yy.). https://stat.uz
5. O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi. Ishsizlik darajasi bo'yicha matbuot ma'lumotlari, 2025-yil.
6. "Raqamli iqtisodiyot" ilmiy-elektron jurnali, 12-son, 2025-yil. Tijorat banklarining asosiy ko'rsatkichlari tahlili.
7. "Innovations in Science and Technologies" ilmiy jurnali, махсус сон, 2025-yil. Kichik biznes subyektlarini bank krediti bilan qo'llab-quvvatlash masalalari.
8. Gazeta.uz, Spot.uz, Kun.uz, Sputnik O'zbekiston, Xabar.uz — 2025–2026-yillardagi YaIM, ishsizlik va kichik biznes bo'yicha tahliliy va statistik materiallar.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash bo'yicha yig'ilish materiallari, 2025-yil mart.